

Моргун Василь Андрійович (1960 р.н.). У 1982 р. закінчив історичний факультет Донецького державного університету. Кандидат історичних наук, доцент. Докторант Інституту історії України НАН України. Тема докторської дисертації: "Суспільно-політичні аспекти розбудови громадянського суспільства в незалежній Україні".

Психоісторичний тип української моделі громадянського суспільства

У статті визначено місце громадянського суспільства в типології психоісторії людства. Розкриті типологічні особливості української моделі громадянського суспільства. Зроблені рекомендації щодо її подальшого вдосконалення. Досліджені типи біопсихосоціогенезу (розвитку людини та суспільства). Поставлені питання про оновлення психоісторії.

In this article the place of civil society in the typology of human psychohistory is shown. The typological peculiarities of Ukrainian model of civil society were revealed. And recommendations about their further improvements were made. The different types of biopsychosociogenesis (development of person and society) were researched. Questions about renovation of psychohistory are raised.

Актуальність дослідження типу української моделі громадянського суспільства зумовлюється наступними чинниками. По-перше, з відомих нам праць політиків та науковців залишається незрозумілим, яке саме суспільство розбудовує Україна всі роки незалежності в контексті психоісторичного досвіду людства. По-друге, не вдалося їм визначитися і з колом типологічно споріднених моделей, щоб мати змогу ефективніше використати вже набутий світовий досвід. По-третє, зазначена типологічна безпорадність не дозволяє їм проаналізувати стан і перспективи процесу державотворення з теоретичної точки зору. Названі чинники актуальності зумовлюють цілі та завдання дослідження. На нашу думку, вивчення вказаних проблем у сучасному суспільствознавстві ведеться на незадовільному

теоретико-методологічному рівні. І запропонована стаття – спроба його підвищити.

Проблема громадянського суспільства посідає чільне місце у політичних та наукових дискусіях щодо визначення подальших шляхів розвитку людської цивілізації. На Заході – з Нового часу, коли воно самоідентифікувалося, і – з невеликими перервами – до наших днів. В Україні – після здобуття нею незалежності та вибору громадянського суспільства як суспільного ідеалу, на противагу соціалізму радянських часів. Проте, незважаючи на велику кількість робіт зарубіжних [1] та вітчизняних [2] політиків і науковців, присвячених громадянському суспільству, питання про його типологічну приналежність та хронологічні межі в історії людства все ще залишається відкритим.

Серед найбільш серйозних зарубіжних та вітчизняних дослідників панує уява про громадянське суспільство як про буржуазну демократію. Вони можуть не говорити про це відкрито, але у їхніх типологіях та періодизаціях завжди присутні два визначальні чинники – приватна власність та демократія.

Так, Дж. Кійн виділяє три типи взаємовідносин громадянського суспільства і держави: “класичний західний”; “напівзахідний”, що мав місце у Німеччині; та “східний”, властивий і Росії; причому, вважає, що східне “одержавлене суспільство” є антиподом західного “громадянського суспільства” [3]. А. Колодій додає до них четвертий – “освічене громадянське суспільство”, або “суспільство-культуру”, яке виникає “на пограниччі... “східного державного” та “напівзахідного громадянського бюргерського” суспільства”. Воно твориться, насамперед, інтелігенцією (“духовно-національною елітою”) в умовах реалізації “навздогінної моделі розвитку”. Саме його вона вважає характерним для України [4].

Ненсі Розенблум говорить про три типи громадянського суспільства: “демократи-не” (зорієнтоване, переважно, на “політичну участь”), “посередницьке” (що опікується, головним чином, соціальною сферою), “виборче” (яке переймається і політикою, і соціальною сферою) [5].

Нарешті, розрізняються просто “Америкаська”, “англійська”, “французька”, “німецька” та інші моделі, як у гучній статті спікера Верховної Ради України, члена-кореспондента НАНУ, доктора історичних наук В. Литвина [6]. Якщо вже зовсім вичерпуються типотворчі здібності авторів, то вони говорять про “течію-Л” та “течію-М” (Ч.Тейлор) [7], “громадянське суспільство – I, II, III” (Дж. Александер) [8] тощо.

Щоб в повній мірі усвідомити ту “типологічну кризу”, що склалася у сучасному вітчизняному та світовому суспільствознавстві, дамо слово самим авторам. Взагалі, громадянське суспільство визначається ними як добровільні саморегульовані об’єднання громадян для вирішення власних, суспільних або державних проблем. Провідний фахівець в Україні А. Колодій дає таку дефініцію: “Громадянське суспільство – це та підсистема соціальної сфери суспільного життя, в якій не тільки існує певна кількість (мережа) добровільних асоціацій, але й домінують громадянські цінності та спілкування на засадах довіри і солідарності”. Проте ми зверта-

ємо увагу на відсутність у ньому суто типологічних ознак, вироблених соціальною творчістю людства і добре відомих суспільствознавцям. Правда, в іншому місці А. Колодій застерігає, що “громадянське суспільство – це не лише сфера, але й тип взаємодії, певна модель соціальної організації”. Нарешті, вона визнає, що “поки що у нас не йдеться про виокремлення якихось особливих теоретичних моделей громадянського суспільства...” і закликає до “...з’ясування нюансів поняття і вирішення питання про його історичні та географічні модифікації...”. Цілком слушно констатуємо відсутність науково обгрунтованої типології громадянського суспільства, А. Колодій, водночас, не побоялася поставити “...питання про можливість утвердження в Україні інших моделей громадянського суспільства, відмінних від лібертаристських, більше пов’язаних з національною традицією та менталітетом народу” [9], що робить їй честь як науковцю, але не знімає гостроти проблеми.

Витоки типологічної безпорадності сучасних дослідників громадянського суспільства ми вбачаємо у недосконалому їх теоретико-методологічних підходів. Передусім, ми маємо на увазі, по-перше, їх схильність до розгляду громадянського суспільства виключно як буржуазної демократії; по-друге, їх намагання відокремити його від держави. Застосувавши термін *societas civilitas* (пізніше – *civil society*, цивільне суспільство), вони започаткували і властиве їй нинішнім концепціям громадянського суспільства протиставлення суспільства і держави, їх тлумачення як певного типу антиномію, у якій, образно кажучи, демократичні за своєю суттю “вівці-громади” протистоять авторитарним зазіханням “вовка-держави”.

При всій повазі до вказаних мислителів та їх сучасних послідовників слід відзначити як головну ваду їх міркувань слабкість суто історичних засад. Перш за все, некоректно використовувати сам термін “громадянське суспільство”, який буквально можна розуміти і як “суспільство громадян”, у відриві від тієї держави, про громадян якої йде мова і яка, між іншим, завжди захищає інститут громадянства законодавчо. Отож навіть з точки зору формальної типології, де тільки та у які часи були громадяни, точніше, держави, що визнавали громадянство своїх підданих, там вже можна говорити про громадянське суспільство. І розширення кола повноправних громадян можна вважати головним критерієм його розвитку. А

розвиненим громадянським суспільством треба вважати те, де всі є громадянами і всі громадяни є повноправними законодавчо. Інша річ, якого типу воно буде, чи пильнуються там права та свободи громадян, чи виконують вони свої обов'язки перед сім'ями, громадами та державою тощо.

І коли вже вивчати теорію держави з точки зору розвитку засад громадянського суспільства, то потрібно сперечатися не про ту чи іншу "міру громадянськості", а про суттєві відмінності змісту, який вкладався у ті чи інші часи у поняття "держави" та "громадянин", про приналежність до громадян тієї чи іншої категорії населення, про відмінності у громадянських правах серед самих громадян тощо. Необхідно виявляти глибокий психоісторичний підхід. Як це робить у своїх працях, наприклад, відомий французький історик, філософ, економіст та правознавець Жан Боден (1530-1596), який використовував терміни "громадянське суспільство", "громадське життя", "громадський порядок", "держави" як синоніми. І це не виняток, а традиційний підхід, витоки якого криються в античності і який був переглянутий тільки у Новий час. Так, у Стародавній Греції слова держава (*polis*), державний устрій (*politeia*) та громадянин (*polites*) не тільки мислились у одній площині індивідуального та суспільного буття і свідомості, але й, як бачимо, були однокореневі.

Ідею розмежування держави і громадян знаходимо в Аристотеля (384-322 рр. до н.е.). Він дає класичне визначення держави: "Держава є сукупність громадян". Саме Аристотель заклав підвалини для такого розподілу, коли дав визначення "громадянина", у якому наголосив на зв'язку цього поняття з народними формами правління: "Ми вважаємо громадянами тих, хто бере участь у суді та у народних зборах". Далі він признається, що дане ним визначення "...відповідає переважно громадянину демократичного устрою" [10]. Така позиція класика грецької філософії дала мотивований привід розкритикувати її тому ж Жану Бодену: "Позаяк у будь-якому визначенні ми повинні прагнути до всезагальності, то, згідно з ідеєю Аристотеля, ніхто не може бути громадянином, якщо він не народився в Афінах за часів Перикла. ...Але як бути з імператором Антонієм, котрий видав указ про те, що всі вільні люди в межах Римської імперії можуть бути римськими громадянами? ...Немає сумнівів у тому, що у багатьох країнах

дотримання визначення Аристотеля послужило відмінним приводом для розв'язування громадянських війн" [11]. І це було сказано у XVI ст.! Ось так самовпевненість та недбалість Аристотеля призвели до появи цілого напрямку-пустоцвіту у суспільній думці, його абсолютизації та – за пророцтвом Ж.Бодена – кривавих революцій та громадянських війн Нового і Новітнього часу, бо приводом до них, як правило, служило прагнення однієї із сторін домагатися аристотелівського ідеалу громадянського суспільства.

Отож задовго до народження тієї когорти мислителів, що їх вважають сьогодні теоретиками громадянського суспільства, Жан Боден дав вичерпну критику аристотелівської концепції громадянського суспільства як виключно народної демократії. Він наголосив, що поняття "держави", "громадянина" і "громадянського суспільства" є нероздільними: "...Якщо багато людей зібрати в одному місці, позбавивши їх законів та управління, не забезпечивши ніякого захисту суспільних інтересів, де кожен буде влаштовувати свої особисті справи при відсутності покарань, які стримують аморальних, і без нагород, якими заохочують старанних, то в чому ця спільнота може бути схожа на державу? При таких умовах ця спільнота, звичайно, не повинна називатися містом-державою, але тільки анархією або чимось іншим відмінним від *громадянського суспільства* (виділено нами. – В.М.)" [12].

Вказівки Бодена мають виключне значення і для розуміння типології громадянського суспільства. Він добре усвідомлював, що психоісторично громадяни об'єднувалися не тільки у державі, але й "...у межах законів громади, що охороняють гідність держави". Проте, всупереч сучасним теоретикам, вказував, що ні "громада", ні "сім'я" за своїм впливом на життя людей не можуть претендувати на місце держави. І підкреслював, що розрізняти суспільства потрібно "згідно з типом держави" [13].

Творчість Жана Бодена свідчить, що тільки глибокий психоісторичний підхід спроможний додати щось нове до розуміння громадянського суспільства. За нашою думкою, яка співпадає з боденівською і здоровим глуздом, тип громадянського суспільства визначається, передусім, типом держави. З початку свого виникнення саме вона виступає провідною психоісторичною формою самоорганізації народу, а не традиційні

громади і, тим більше, не сучасні громадські організації. І скільки нарахуємо типів держави, або, краще сказати, типів її співіснування з людиною та суспільством, стільки буде й типів громадянського суспільства. Тим же філософам, політологам, соціологам, які вперто відділяють громадянське суспільство від держави і, заразом, від природної для людства психоісторичної типології та періодизації, можна порадити прислухатися до думки славетного російського історика XIX століття С.М.Соловйова, який говорить про те, що “незаконне розлучення народу з державою, яке відбулося у головах деяких наших історичних письменників та викладачів, породило доволі непорозумінь. ...Держава є необхідною формою для народу, який немислимий без держави” [14]. Як ми бачили, всього лише одна методологічна помилка – назвемо її “помилкою Аристотеля” – спроможна суттєво вплинути не тільки на науку, але й на долю людської цивілізації.

Дослідивши громадянське суспільство в контексті типології психоісторії людства, ми дійшли певних висновків. Ми вважаємо, що у сучасних дослідників громадянського суспільства мова завжди йде про один і той самий тип – врівноважений біопсихосоціогенез раціонально-індивідуалістського типу (раціонально-індивідуалістський приватновласницький базис / сенсорно-колективістська демократична надбудова), але він є тільки одним із кількох, які знаходяться у скарбниці психоісторичного досвіду людства. І що типологічно він суперечить психоісторичному досвіду соціотворення українського народу.

Під біопсихосоціогенезом ми розуміємо взаємопов'язаний та взаємозумовлений розвиток особи та суспільства в межах певної території та періоду. Синонімами цього терміну могли б бути більш відомі “антропогенез”, “гомогенез” або навіть “космогенез” (якщо прийняти за аксіому популярний нині “антропний принцип”, він же принцип антропоморфності Космосу). Проте використання першого ми вважаємо більш доцільним, оскільки він розшифровує одразу всі складові еволюції людини і суспільства: біологічну (переважно тілесну, індивідуальну, раціонально-логічну, матеріальну); психічну (переважно психологічну, індивідуально-колективну, почуттєво-розумову, душевно-духовну, матеріально-духовну); соціальну (переважно суспільну, колективну, емоційно-почуттєву, духовну).

Наразі, це ніщо інше, як історія людства знаної нами людської цивілізації. Проте, з огляду на вищезазначене, ми вважаємо за краще використовувати як синонім “біопсихосоціогенезу” відомий термін “психоісторія”. Під психоісторією ми розуміємо не зовсім те, що визначає як предмет свого дослідження сьогодні сама ця наука, яка виникла у 50–60-х роках XX ст. Зокрема, її класик та популяризатор, директор створеного ним же Інституту психоісторії у Нью-Йорку Ллойд де Моз визначає психоісторію як “науку про історичну мотивацію”, “психогенну теорію історії”. “Коротко її можна охарактеризувати як теорію, яка каже, що історія включає програвання дорослими групових фантазій, заснованих на мотивації, яка у своїх витоках є результатом еволюції дитинства” [15]. Ми згодні з де Мозом, що “психоісторія відкриває закони історичної мотивації”.

Отже, принципова різниця підходів до визначення предмету психоісторії полягає в тому, що де Моз розглядає психоісторію як падчерку західного психоаналізу гатунку З.Фрейда: “Як розділ наукової психології психоісторія являє собою просто психологію дуже великих груп. Вона заснована на психоаналізі, оскільки це найбільш значний напрям глибинної психології двадцятого століття...” (16). Таке ж уявлення панує і в очолюваних ним Інституті психоісторії та Міжнародній асоціації психоісториків. Інші школи не набагато більше тяжіють до історії [17]. Ми ж вважаємо психоісторію синтетичною наукою, предмет якої знаходиться поки що на межі психології та історії. Вона повинна спиратися не тільки на суто психоісторичні методи, але й на методи природничих (“точних”) наук. Саме такий підхід був характерний для геніального американського фантаста російського походження Айзека Азімова, який вперше застосував термін “психоісторія”. Таким чином, “психоісторія” – найбільш вдалий, на наш погляд, синонім “біопсихосоціогенезу”.

Під типом біопсихосоціогенезу ми розуміємо домінуючий (пріоритетний, панівний) спосіб існування, взаємодії та еволюції свідомості і підсвідомості людини, базису та надбудови суспільства в межах певної території та періоду. Але ми знаємо, що в будь-які часи, поруч з “головним”, існують і “підлеглі” типи, які теж потрібно враховувати у біопсихосоціоаналізі, тому – за аналогією з генетикою – зручно говорити про домінантні та рецесивні типи. Домінант-

ний тип біопсихосоціогенезу визначає, за нашою думкою, тип психоісторичної епохи або періоду. Але кожен із них “вагітний” рецесивними типами. І їх “внутрішньоутробний” розвиток в надрах домінантного є тим природним шляхом, яким народжуються нові епохи або періоди. Тобто перебіг домінантних і рецесивних типів біопсихосоціогенезу може бути покладений в основу не тільки типології, але й періодизації психоісторії людства загалом і кожного народу або країни, зокрема.

Типи біопсихосоціогенезу розрізняються нами: 1) за власне типологічною сутністю (сенсорно-колективістські та раціонально-індивідуалістські); 2) за мірою її вираженості у свідомості та підсвідомості людини, базисі та надбудові суспільства (врівноважені та невірноважені).

Ми виділяємо 5 типів біопсихосоціогенезу (розвитку особи і суспільства), які досить задовільно відтворюють психоісторичний досвід людства. Їх дослідження показує, що у відомій нам ретроспективі вони розташовуються у певній психоісторичній послідовності: 1) сенсорно-колективістський невірноважений (сенсорно-колективістський суспільно- або державновласницький базис суспільства (підсвідомість особи) та однотипна з ним сенсорно-колективістська ж демократична надбудова (свідомість особи); 2) сенсорно-колективістський врівноважений (сенсорно-колективістський суспільно- або державновласницький базис та протилежна йому за типом раціонально-індивідуалістська авторитарна надбудова); 3) перехідний або еkleктичний (поєднання в базисі та надбудові елементів як сенсорно-колективістської, так і раціонально-індивідуалістської типології); 4) раціонально-індивідуалістський врівноважений (раціонально-індивідуалістський приватновласницький базис та протилежна йому за типом сенсорно-колективістська демократична надбудова); 5) раціонально-індивідуалістський невірноважений (раціонально-індивідуалістський приватновласницький базис та однотипна з ним раціонально-індивідуалістська ж авторитарна надбудова). В цілому нашу концепцію можна визначити як *теорію врівноваженого біопсихосоціогенезу* або “коловороту типів у природі”.

Подібні погляди характерні і для інших науковців, як гуманітарного, так і природничого профілю. Зокрема, В.І.Вернадський вказував: “Організованість біосфери – організованість

живої речовини – повинна розглядатися як рівноваги, рухливі, що весь час коливаються в історичному та в геологічному часі біля точно вираженого середнього. Зміщення чи коливання цього середнього безперервно проявляються не в історичному, а в геологічному часі” [18]. Ми цілком згодні з російським генієм, проте зауважимо, що сучасний розвиток науки вже дозволяє спостерігати ці врівноважені коливання “біля точно вираженого середнього” не тільки в геологічному, але й в історичному часі і відображати їх в психоісторичній типології та періодизації.

Підведемо деякі підсумки нашого екскурсу в типологію та періодизацію психоісторії людства з огляду на теорію та практику розбудови громадянського суспільства.

Сучасна людська цивілізація переживає у світовому масштабі досить тривалий період врівноваженого БРТТ (раціонально-індивідуалістський приватновласницький базис в поєднанні з сенсорно-колективістською демократичною надбудовою), відомого під назвою “західної демократії”. У суспільствознавстві він ототожнюється з так званим “громадянським суспільством” і прийнятий за еталон суспільного устрою в незалежній Україні, проте є тільки одним із 5-ти психоісторичних типів громадянського суспільства – раціонально-індивідуалістським врівноваженим (“західним”, матеріальним і матеріалістичним, прагматичним, “капіталістичним” чи “індустріальним” (“постіндустріальним”), антидуховним, аморальним і т.ін.).

Можна, звичайно, заперечувати можливість існування громадянського суспільства невірноваженого раціонально-індивідуалістського типу. Бо поєднання приватної власності у базисі з авторитарною владою у надбудові не залишає нібито місця для демократичних засад, які є основою громадянського суспільства у його сучасному типологічному розумінні. Але психоісторія людства дає численні приклади “мудрих правителів”, які добровільно або вимушено обмежували свою владу на користь представницьких органів свідомих приватних власників в ім’я збереження громадянської злагоди. Наприклад, народ та засоби масової інформації Іспанії називають короля Хуана Карлоса I не інакше як “гарантом демократії” і, навіть, “королем республіканців”, відзначаючи тим самим його видатну роль у переході від диктатури Франко до демократії [19]. Так що, як бачимо, неприпустимо співвідносити демократію тільки виключно з класич-

ною буржуазною демократією, як це собі уявляє переважна більшість сучасних теоретиків громадянського суспільства. Скажемо більше. Для психоісторика покажемо, передусім, є сам факт існування типологічної ознаки. Яким би не було її співвідношення з демократією, воно не заперечує тип громадянського суспільства, котрий у цілому визначається типом держави. Міра розвитку демократії не впливає на тип громадянського суспільства, втім, як і міра розвитку авторитаризму.

Вказані два раціонально-індивідуалістські типи громадянського суспільства ми називаємо “західними”. Крім того, в скарбниці психоісторичного досвіду людства існує ще два сенсорно-колективістські типи громадянського суспільства – неврівноважений і врівноважений. Вони відрізняються за мірою розвитку демократичних засад у суспільному житті. При врівноваженому БСКТ вони розвинені як у базисі, так і у надбудові (переважання суспільної, власне “громадської”, або загальнодержавної власності у базисі та демократичних засад влади і управління у надбудові). При врівноваженому БСКТ ці засади зберігаються лише у сенсорно-колективістському базисі – у вигляді більш-менш виражених елементів громадського самоврядування і можуть бути практично відсутні у раціонально-індивідуалістській авторитарній надбудові.

Ці два сенсорно-колективістських типи громадянського суспільства ми називаємо “східними” або “східнослов’янськими”. Перший із них ми вважаємо традиційно властивим менталітету українського народу, а другий – російського, на що, між іншим, вказував ще М.В.Гоголь у маловідомій, але надзвичайно важливій для психоісторії України праці “Роздуми Мазепи”. Вони є альтернативою громадянського суспільства врівноваженого раціонально-індивідуалістського типу (“західного”), який розбудовували президенти та уряди, Верховні Ради та місцеві держадміністрації України всі роки її незалежності. Хоча сучасні суспільствознавці і не визнають права на існування цих двох сенсорно-колективістських типів громадянського суспільства, навряд чи це суттєво позначиться на періодичності їх появи та зникнення у психоісторії людства.

Тут треба зробити невелику ремарку щодо прояснення їх позиції. Ініційоване Заходом тупцювання суспільної думки навколо раціонально-індивідуалістської концепції громадянського

суспільства – ніщо інше, як засіб його самореклами в Україні. Посилення її пропаганди викликане поступовим зближенням України з Росією та Білорусією. А палка підтримка “західної” моделі українськими суспільствознавцями, вочевидь, – не тільки відображення їх світоглядних позицій, але й дяка за наукові гранти. Бо ж левова частка їх досліджень у цьому напрямку відбувається у межах програм, які фінансуються зарубіжними державними та громадськими організаціями. Свідченням розмаху вказаних процесів може бути проведення під егідою Міжнародного фонду “Відродження” Дж. Сороса у Києві у лютому 2002 р. Громадянського форуму та розгорнута після нього дискусія щодо перспектив розвитку громадянського суспільства в Україні у засобах масової інформації. Об’єктом знущань науковців стала вже згадувана нами стаття Голови Верховної Ради, члена-кореспондента НАНУ В.Литвина, з якої “плавно перейшли” на його особистість та “політичний режим” країни. Залишимо осторонь науковий рівень статті та звинувачення автора у компіляції, бо тоді треба критикувати критиків. І тоді виявиться, що вся “провина” пана Литвина лише у тому, що він дозволив собі висловити сумніви у відсутності альтернативи “західній” моделі громадянського суспільства. Щоб впевнитись у цьому, достатньо переглянути матеріали дискусії.

Існує також перехідний тип громадянського суспільства з переплетенням раціонально-індивідуалістських і сенсорно-колективістських типологічних елементів у базисі та надбудові, до якого потрібно віднести ту індивідуальну та суспільну дійсність, що ми маємо в Україні. Це досить добре усвідомлюють політики і науковці, говорячи про “затягування перехідного процесу в Україні”, яке, за думкою деяких з них, “вже перейшло критичну межу” [20].

Проте розуміти – це не значить бачити перспективи виходу із перехідного становища. А специфіка України полягає у тому, що ці перспективи мають для неї альтернативний характер. Можливе як повернення України до сенсорно-колективістського (“просоціалістичного”, “східного”), так і еволюція у напрямку до раціонально-індивідуалістського (“прокапіталістичного”, “західного”) типу громадянського суспільства. Це досить складна психоісторична ситуація. Який би вибір не зробили в подальшому Верховна Рада, Президент, уряди незалежної України, вони мусять знати, що будуть нести за нього

відповідальність не тільки перед сучасністю, але й перед минулим та майбутнім українського народу.

В межах вказаних 5 типів біопсихосоціогенезу за певних об'єктивних та суб'єктивних обставин можуть виникати 5 відповідних їм типів громадянського суспільства. Вказана теза суперечить пануючим серед вітчизняних та зарубіжних суспільствознавців уявленням, згідно з якими під громадянським суспільством розуміється, переважно, та суспільна конструкція, яку ми відносимо до врівноваженого БРІТ (р.-і. приватновласницький базис / с.-к. демократична надбудова), тобто так звану "західну демократію", яку, з огляду на Захід, взяли собі за зразок українські владні структури.

Ми вважаємо, що громадянське суспільство у звичному розумінні його сутності – як антиподу держави – не має власної типології, а набуває ознак тих типів біопсихосоціогенезу (розвитку особи і суспільства), які є пріоритетними у світі, регіоні чи країні в той чи інший психоісторичний період або епоху. Обрана Україною

"західна" модель громадянського суспільства, на наш погляд, не є для неї оптимальною, оскільки не відповідає психоісторичному досвіду українського народу, який тяжів у своїй соціальній творчості до невірноваженого БСКТ (сенсорно-колективістський суспільно- або державновласницький базис / сенсорно-колективістська ж демократична надбудова).

Отож, теоретичне осмислення української моделі громадянського суспільства в контексті типології психоісторії людства свідчить про доцільність використання типологічного підходу при вирішенні будь-якої індивідуальної чи суспільної проблеми. Кожен серйозний науковець повинен напрацьовувати власні методологічні засади дослідження і сприяти виробленню загально визнаних. Без цього годі й думати про якісь досягнення. Як писав великий Й.В.Гете, "до досконалості веде порядок, порядок потребує методу, а метод полегшує уявлення" [21]. На жаль, ця істина ще не в належній пошані у сучасному суспільствознавстві.

Література

- Gellner Ernest. Conditions of Liberty. Civil Society and its Rivals. – London: Penguin, 1994. – 225 p.; Кін Дж. Громадянське суспільство: старі образи, нове бачення / О.Грищенко (пер. з англ.). – К.: К.Т.С., 2000. – 196 с.
- Сіренко В.Ф. та ін. Громадянське суспільство в Україні: проблеми становлення / НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К.: Логос, 1997. – 124 с.; Патеї-Братасюк М., Довгунь Т. Громадянське суспільство: сутність, генеза ідеї, особливості становлення в умовах сучасної України. – Тернопіль: Мандрівець, 1999. – 254 с.; Розбудова громадянського суспільства в Україні (історико-політичне дослідження) / Л.Ю.Беренштейн, В.А.Моргун, О.П.Реєнт та ін. – К.: Національна Академія Наук України, Інститут історії України та ін., 1999. – 256 с.; Пасько І., Пасько Я. Громадянське суспільство і національна ідея. Україна на тлі європейських процесів. Компаративні нариси. – Донецьк: Схід видав. дім, 1999. – 183 с.; Луговий В., Князев В. Формування громадянського суспільства в Україні: стан, проблеми, перспективи. – К.: УДАУ, 2001. – 252 с.; Громади України на шляху відродження / А.Гарматій, Дж.Болл, С.Пчеліна. – К.: Б. в., 2002. – 279 с. та ін.
- Civil Society and the State. New European Perspectives / Ed. By John Keane. – London – New York: Verso, 1988. – P. 13.
- Колодій А. Концепція громадянського суспільства: проблема узгодженості теоретичних підходів та емпіричних моделей // Громадянське суспільство як здійснення свободи. Центрально-східноєвропейський досвід / За ред. А.Карася. – Львів: Б. в., 1999. – С. 34.
- Nancy L. Rosenblum. Civil Societies: Liberalism and the Moral Uses of Pluralism // Social Research. – Vol. 61. – № 3 (Fall 1994). – P. 553-554.
- Литвин В. Гражданское общество: мифы и реальность // Факты и комментарии. – 2002. – 19 января.

- Taylor Charles. Invoking Civil Society // Contemporary Political Philosophy. An Anthology. Ed. By R. E. Goodin and Ph. Pettit. – Oxford: Blackwell Publisher, 1997. – P. 69-73.
- Alexander, Jeffrey C. Civil Society I, II, III: Constructing an Empirical Concept from Normative Controversies and Historical Transformations. // Real Civil Societies. Dilemmas of Institutionalization. Ed. by Jeffrey C. Alexander. – London ect.: Sage, 1998. – P. 1-19.
- Колодій А. Вказ. праця. – С. 22, 26, 27, 33.
- Аристотель. Политика // Аристотель. Этика. Политика. Риторика. Поэтика. Категории. – Мн.: Литература, 1998. – С. 493, 495.
- Боден Жан. Метод лёгкого познания истории. – М.: Наука, 2000. – С. 136-137.
- Там же. – С. 137.
- Там же. – С. 136, 137, 143.
- Соловьев С.М. Наблюдения над исторической жизнью народов. – М.: ООО "Издательство Астрель"; ООО «Издательство АСТ», 2003. – С. 16.
- Демос Ллойд. Психоистория. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – С. 6, 8, 11.
- Там же. – С. 9.
- Див.: Шутова О.М. Психоистория: школа и методы: Учеб. пособие / Под ред. Сидорцова В.Н. – Минск: "Веды", 1997. – 176 с.
- Вернадский В.И. Биосфера и ноосфера. – М.: Наука, 1989. – С. 182.
- Беловолов Ю.Г. Политическая система современной Испании (1975-1995 гг.). – Донецк: Донецкий госуниверситет, 1997. – С. 67.
- Литвин В. Сучасна Україна у дзеркалі суспільно-політичних конфліктів // Урядовий кур'єр. – 2002. – 23 листопада. – С. 5.
- Гете И.В. Избранные философские произведения. – С. 123.

Надійшла до редколегії 08.05.2003 р.